

Турдуева А.С.

ШИНЖАНДЫН КЫЗЫЛСУУ КЫРГЫЗ АВТОНОМИЯЛУУ ОБЛУСУНДА 1950-ЖЫЛДАРДА АГРАРДЫК РЕФОРМАНЫН ЖҮРГҮЗҮЛҮШҮ

Турдуева А.С.

ПРОВЕДЕНИЕ АГРАРНОЙ РЕФОРМЫ В КЫЗЫЛСУЙСКОЙ КЫРГЫЗСКОЙ АВТОНОМНОЙ ОБЛАСТИ В ШИНЖАНЕ В 1950-Х ГОДАХ

Кытайдын түндүк-батышындагы провинциялар, анын ичинде Шинжаң аймагы мамлекеттин башка аймактарына салыштырмалуу социалдык-экономикалык жактан өнүгүүсүндө артта калып келген.

Шинжаң кыргыздарынын эл чарбасында мурдатан эле мал чарбачылык менен дыйканчылык негизги орунда турган¹. Элдик ыңклапка чейинки мезгилде Кытай мамлекетинин өнөр жай тармагы техникалык өнүгүүсүндө артта калгандыгы менен мүнөздөлүп, анын негизин айыл чарба продукциясын кайра иштетүүчү кичи ишканалар түзгөн².

Иликтөөгө алынган жылдары Кытайдагы кыргыздардын экономикалык абалындагы өзгөрүүлөр, Кызылсуу облусунун, кыргыздар жашаган башка райондордун экономикалык жактан өнүгүүсү жалпы өлкөдөгү экономикалык өнүгүүгө, бул тармактагы реформаларга байланыштуу болгон.

Кытай Эл Республикасынын Коммунисттик партиясы тарабынан өлкөнүн социалдык-экономикалык жактан өнүгүү концепциясын аныктоодо КПКнын Борбордук Комитетинин 3-Пленуму маанилүү роль ойногон. Анда өлкөнүн алдына коюлган социалдык-экономикалык тармактагы маселелер аныкталган. 1950-жылдын июнь айында мамлекетте жер реформасы жөнүндөгү мыйзам кабыл алынган³. Анын негизинде өлкөнүн башка аймактарындай эле, кыргыздар жашаган райондордо да агрардык тармактагы реформа жүргүзүлө баштаган. Бул мыйзамга ылайык, жер дыйкандын менчигине өткөрүлгөн. Конфискацияланган жерлер болсо, жерсиз жана жеринин аянты аз болгон дыйкандарга өткөрүлүп берилген. Ошону менен бирге, дыйкандардын жерге төлөгөн салыгынын көлөмүнүн төмөндөтүлүшү аларды менчиктин реалдуу ээлерине жана товар өндүрүүчүлөргө айлантат баштаган⁴.

Бирок, агрардык тармактагы айрым өзгөрүүлөр жергиликтүү калк тарабынан дароо эле кабыл алынган эмес. Жердин дыйкандарга өткөрүлүп берилишине колунда бар кыргыз үй-бүлөлөрү гана эмес, жакыр жашаган үй-бүлөлөр да каршы чыккан. Анткени, кыргыз коомунда уруунун ичиндеги бай кембагал жашаган уруулаштарына дайыма жардам көрсөтүп келген. Кыргыздар айылдарда негизинен уруу-уруу болуп жашагандыктан, ошол жылдардагы орун алган реформалардын айрым ыкмаларына каршы болгон кыргыздар уруу башчыларынын чечими менен бийик тоого көчүп кеткен учурлар да кездешкен. Мындай көрүнүштөргө байланыштуу,

КПКнын Шинжаң бюросунун 2-Пленумунда (июль, 1952-ж.) провинциянын айыл жерлеринде агрардык реформанын жүргүзүлүшүндөгү айрым кемчиликтер сынга алынган. Кийинчерээк, Шинжаңда, анын ичинде кыргыздар жашаган райондордо жүргүзүлгөн агрардык реформага түзөтүүлөр киргизилген. Мисалга алсак, үй-бүлөлөрдүн социалдык катмарына карабастан, алардын мүлкүнө карата кол тийбестик жарыяланган. Жергиликтүү бийлик органдарынын ишине айылдын тургундарынын активдүү катышуусунун зарылдыгы каралган. Иликтөөчүлөр белгилешкендей, Кытай коммунисттик партиясы агрардык реформанын алкагында орун алган кемчиликтерди эске алуу менен, өзүнүн саясий багытын белгилүү деңгээлде өзгөрткөн. Шинжаңдын тоолуу райондордорунда реформаны жүргүзүүдөгү кемчиликтер өзгөчө малга жана жайыттарга болгон менчик мамилелерин жөнгө салууга байланыштуу болгон⁵.

Ошону менен бирге, кыргыз коомунда туруктуу түрдө уруулук түзүлүш сакталгандыгы, бир четинен анын экономикалык, социалдык жана маданий жактан өнүгүүсүнө тоскоолдуктарды түзүп келген.

Шинжаңда жүргүзүлгөн экономика тармагындагы реформаларга карата көрүлгөн түзөтүүлөрдүн бири катары, 1954-жылы Шинжаң куруу-өндүрүштүк корпусу түзүлгөн. Ага автономиялуу райондогу саясий жана социалдык-экономикалык маселелерди чечүү жүктөлгөн. Куруу-өндүрүштүк корпусстардын курамында айыл-чарба, инженердик-курулуш дивизиялары түзүлгөн. Мындай дивизиялар Кызылсууда да түзүлүп, алардын негизинде мамлекеттик чарбалар түзүлгөн. Мамлекеттик чарбалардын жардамы менен дыйкандар айыл-чарба инвентарлары менен жер айдатып, жерди натыйжалуу иштетүүнүн ыкмаларын үйрөнүшкөн. Реформанын алкагында өндүрүш каражаттарын кайра бөлүштүрүү жүргүзүлүп, бул маселе ортозар жашаган үй-бүлөлөрдүн кызыкчылыгына чечилген. Натыйжада, барган сайын, эмгектин өндүрүмдүүлүгү жана түшүм жогорулаган. Мисалы, 1949-жылы Кызылсууда 2329 тонна буудай алынса, 1954-жылы бул көрсөткүч 31 миң 189 тоннага жеткен⁶. Кытайдагы кыргыздардын бир бөлүгү, агрардык реформанын жүргүзүлүшүндө түзүлгөн шарттарга ылайык, 1950-жылдардын башында мал чарбачылык менен бирге дыйканчылык менен да алпуруша баштаган.

1954-жылдын башында аяктаган айыл-чарба тармагындагы реформанын натыйжасында, мамле-

кетте феодалдык менчик жоготулуп, анын ордуна дыйкандын менчиги орнотулган. Жалпысынан айыл чарбанын өндүрүмдүүлүгү жогорулаган. Статистика маалыматтары боюнча малдын саны да көбөйгөн. Кызылсуу облусунда жашаган кыргыздардын малынын саны 1949-жылы 34 миң 100 болсо, 1954-жылы бул көрсөткүч 58 миң 800гө жеткен⁷.

Белгилеп кете турган жайгдай, 1950-60-жылдарда да, кыргыз үй-бүлөлөрүнүн негизги кирешеси мал чарбачылыгынын эсебинен болгон. Анткени, Шинжаңдагы кыргыздар, өзгөчө тоолуу райондордо жашаган кыргыздар кийинки жылдары да салттуу түрдө көчмөн турмушун өткөрүүнү улантышкан. Айрым иликтөөчүлөр ушул фактор менен кыргыздар жашаган райондордогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн деңгээлинин жана экономикалык, агрардык реформанын натыйжалуулугунун төмөндүгүн түшүндүрүшөт.

Жалпысынан, 1950-жылдардын башында Шинжаң кыргыздарынын турмушунда бир катар оң жылыштар орун алган, алардын жашоо шарттары жана социалдык абалы белгилүү деңгээлде жакшырган. Мамлекет тарабынан агрардык саясатты Шинжаңдын алыскы аймактарында да жигердүү ишке ашыруу максаты коюлуп, тиешелүү чаралар көрүлгөн. Кыргыздар жашаган райондордо жайыт комитеттери түзүлө баштаган жана аларга калктын бардык катмарларынан өкүлдөр кирген. Жайыт комитеттерине жайыттарды натыйжалуу пайдаланууну жана мал чарбасы менен алектенген бай жана жакыр үй-бүлөлөрдүн баарын тегиз жайыт менен камсыз кылуу тапшырылган. Аталган комитеттерге ошону менен бирге жакыр малчыларды жайыт, жер менен камсыз кылуу укугун коргоо жүктөлгөн⁸. Кыргыздар жашаган аймактарда да, мурдагыдай каалаган жайытты өзүнө ыйгарып алуу көрүнүштөргө бөгөт коюлган. 1953-жылдын июль айында Шинжаңда жайыттарга болгон менчик мамлекеттин көзөмөлүнө өткөндүгү жана жайыт жана орок жерлерди арендага берүүгө уруксат бериле тургандыгы жөнүндө расмий жарыяланган⁹.

Агрардык тармактагы өзгөрүүлөргө байланыштуу Кызылсуудагы кыргыздарда мал-чарбада да, дыйканчылыкта да, өз алдынча чарбачылык өнүгө баштаган.

Кытай коммунисттик партиясынын социалдык-экономикалык өнүгүү программасынын башкы багыттарына ылайык, биринчи беш жылдыктын (1953-1957-жж.) ичинде мамлекетте социалисттик индустриализациянын негиздеринин түзүлүшү, айыл чарба тармагында, өнөр жайда социалисттик багытта кайра куруулардын жүргүзүлүшү каралган¹⁰.

Кытай Эл Республикасында 1954-жылы кабыл алынган социалисттик кайра курууларды ишке ашыруу багытынын алкагында Шинжаңдын жергиликтүү бийлиги ушул эле жылдын декабрь айында өз ара жардамдашуу эмгек топторун түзүү жөнүндөгү чечимин кабыл алган. Провинцияда мындай топторду түзүү жараяны үч жылдын ичинде аякташы

белгиленген¹¹.

Мамлекеттин башка аймактарындай эле, Шинжаңдын, анын ичинде Кызылсуу облусунун айыл чарба тармагын өнүктүрүүгө ири көлөмдөгү ссудалар бөлүнө баштаган.

Шинжаңда кооперативдер негизинен 1955-1960-жылдарда түзүлгөн. Статистикалык маалыматтарга ылайык, 1956-жылдын ортосунда Кызылсуу облусунда 32 кооператив, 1647 өз ара жардамдашуу топтору түзүлгөн¹². Акчий районунда 1956-жылдын аягында кооперативдердин саны 25ке жеткен. Ушул эле жылы райондо 983 үй-бүлө (жалпы үй-бүлөлөрдүн санынын 35,2 пайызы) кооперативдерге кирген. 1957-жылы болсо, Акчийдеги кооперативдердин саны 45ке жетип, ага үй-бүлөлөрдүн 83,4 пайызы кирген¹³.

Иликтөөлөр көрсөткөндөй, агрардык тармактагы реформалардын натыйжасында кыргыздар жашаган райондордо айыл чарба тармагынын көрсөткүчтөрү жогорулай баштаган. Мисалга алсак, Улуучат районунда 1949-жылы малдын саны 31 миңден 108 миңге чейин жогорулаган, башкача айтканда, жыл сайын 18,4 пайызга көбөйгөн¹⁴. Агрардык тармактагы реформа айыл чарбасындагы өндүрүмдүүлүктүн жогорулашына, малдын санынын көбөйүшүнө, мал чарбачылыктын жалпы эл чарбасындагы ордунун жогорулушына алып келген.

Айрым иликтөөчүлөрдүн көз карашында кооперация жараяны Шинжаң аймагында, ошондой эле Кызылсуу облусунда мажбурлоо ыкмасын колдонуу менен жүргүзүлгөн. Бул ишке жергиликтүү бийлик, партиялык органдар активдүү катышкан.

1957-жылы Кытай Эл Республикасынын Шинжаң аймагында, анын ичинде Кызылсуу облусунда да социалдык-экономикалык, агрардык тармагындагы реформалардын биринчи баскычы аяктагандыгы тууралуу жарыяланган. Реформалардын жүрүшүндө айрым кемчиликтер орун алганына карабастан, жалпысынан Кызылсуу облусунда айыл-чарба тармагындагы абал жакшырган. Анын натыйжасында кыргыз үй-бүлөсүнүн да экономикалык, социалдык турмушунда өзгөрүүлөр орун алган. Өндүрүш тармагындагы феодалдык мүнөздөгү мамилелерге бөгөт коюлган. Жер жөнүндөгү реформанын негизинде жерге, жайыттарга болгон менчик мамилелери жөнгө салынып, кыргыздардын негизги бөлүгү дыйканчылык менен алпуруша баштаган.

Иликтөөлөр тастытагандай, Кытай мамлекетинде жер реформасынын жүргүзүлүшүнүн натыйжасында, Кызылсуу облусунда кыргыз үй-бүлөсүнүн, алардын ичинде турмушу төмөн үй-бүлөлөрдүн да кирешелери жогорулаган. Жыйынтыктап айтканда, Кызылсуу облусунда агрардык тармагындагы реформа калктын социалдык турмушунун жакшырышына өбөлгө түзгөн.

Литература

1. Го Пинлян, Ду Рункун. Кыргыз кыскача тарыхы. /Түз.

- Ж. Жакып.- Үрүмчү: Шинжаң эл басмасы,1993.-Б.8;
Көчмөн мал чарбачылыгынын соц.-экон.
өзгөчөлүктөрү жөнүндө караңыз: Khazanov Anatoly F.
Nomads and the Outside World Transl.by Gylia
Crookenden; With a Foreword by E.Gelleber - and edition
- Madison The Un-ty of Wisconsin Ariss, 1994 - 382p.
2. Демосин Л.П., Сухарчук Г. Д. Китай - сегодня. - М., 1969. - С.104
 3. «Конституция и основные законодательные акты Китайской Народной Республики». Под ред.: Сударикова Н.Г. // Сост.: Артуров О.А., Гудошников Л.М., Новак Л.И. ИЛ, М., 1955. С. 282.
 4. История Китая / Под ред. А.В.Меликсетова.-М., 1998.- С.621.
 5. Сыроежкин К.Л. Казахи в КНР: очерки социально-экономического и культурного развития.– Алматы, 1994.–С. 35.
 6. Кызылсуу Кыргыз автономиялуу облусунун социалдык-экономикалык көрсөткүчтөрү (1954-2003-жж.)-Артыш, 2004-ж. 78 б.
 7. Ошондо эле. 86 б.
 8. Яковлев А.Г. Решение национального вопроса в Китайской Народной Республике. – М., 1959. -С.66-67.
 9. Сыроежкин. Казахи в КНР... – С. 48.
 10. Ляо Гайдун. Социалистическое преобразование капиталистической промышленности и торговли.- Пекин,1955.-С.3.
 11. Кызылсуу кыргыз автономиялуу облусу жөнүндөгү негизги маалыматтар.-Үрүмчү, 1985. 56б.
 12. Фу Шенжуй. Кызылсуу Кыргыз автономиялуу облусуна 30 жыл (1954-1984-жж.). –Артыш, 1984. 12 б.
 13. Акции районунун шежиреси. //Жооптуу редактор Дай Вынкан, ред. Чаң Ли, Асан Ысмайыо. Үрүмчү: Шинжаң Эл басмасы, 1993. 35 б.
 14. Улуучат районунун шежиреси. //Жооптуу ред. Фу Зың, ред. Йун Мингуй, Лю Лианши. Үрүмчү: Шинжаң Эл басмасы, 1993. 192 б.